

УДК 930.25:069](437.7)«1929/1930»

М. В. МАРКАНИЧ*

**ПЕРЕМІЩЕННЯ АРХІВУ П'ЯТИ КОРОННИХ МІСТ
МАРАМОРОША ДО КРАЙОВОГО МУЗЕЮ
ІМ. Т. ЛЕГОЦЬКОГО В МУКАЧЕВОМУ
(за документами Державного архіву Закарпатської області)**

Публікуються архівні документи, які висвітлюють історію переміщення документів Архіву п'яти коронних міст Марамороша з Тячева до Мукачєвого (1929–1930 роки).

Ключові слова: Підкарпатська Русь; Т. Лєгоцький, Й. Янкович; коронні міста, архів; архівні документи; Крайовий музей.

Історикам і краєзнавцям добре відома роль у культурному і науковому житті нашого краю Крайового музею ім. Т. Лєгоцького у м. Мукачєве 20–30-х років ХХ ст. Зокрема, тривалий час у музеї зберігалися унікальні документи ХІV–ХVІІ ст., що входили до т. зв. колекції “Архів п'яти коронних міст Марамороша” (1326–1910 рр.). Актовий матеріал цієї колекції є найціннішим історичним джерелом для вивчення як історії всього Мараморошського комітату, так і вільних коронних (королівських) міст, до яких у ХІV ст. належали: Хуст, Тячів, Довге Поле, Вишково та Сігет¹.

Музейну справу на Закарпатті започаткував Тиводар Лєгоцький (угор. *Lehoczky Tivadar*, 5 жовт. 1830 – 5 листоп. 1915) – юрист, археолог, історик, організатор музейної справи, етнограф Закарпаття. Автор численних наукових праць з історії Закарпаття та Угорщини.

Подорожуючи по Закарпаттю та проводячи археологічні розкопки, Т. Лєгоцький збирав, а також купував власним коштом історичні, археологічні та етнографічні пам'ятки. Перший у Закарпатті музей історії та побуту краю був створений ним у власному будинку².

З часом кількість експонатів зростає і сягає кількох тисяч, тому Т. Лєгоцький став добиватися від управи Мукачєвого відповідного приміщення, в якому можна було б розмістити музей. Дослідник погоджувався подарувати колекцію місту, якщо влада потурбується про зберігання експонатів та подальший розвиток музею. У 1909 р. було затверджено статут Музейного товариства, і воно розпочало свою діяльність. Головою Товариства обрали Т. Лєгоцького, а директором майбутнього музею – вчителя історії Мукачівської гімназії Йозефа Янковича³.

Відомо, що в 20-і роки минулого століття частина документів архіву знаходилася в с. Тячів (нині – районний центр Закарпатської об-

---

* *Марканич Михайло Васильович* – заступник директора Державного архіву Закарпатської області.

ласті) у розпорядженні реформатського церковного приходу, і в 1929 р. вони були перевезені до м. Мукачеве в Земський (Крайовий) музей ім. Т. Легоцького.

Запропоновані до уваги читачів документи, що зберігаються сьогодні у фонді “Музей ім. Т. Легоцького”⁴, якраз і розповідають про те, як саме Архів п’яти коронних міст Марамороша був прийнятий на зберігання в Крайовий музей, і хто брав участь у його відправці з с. Тячів до м. Мукачеве. Документи, підготовлені нами до публікації, розповідають також про велику роботу, пов’язану з упорядкуванням архіву, яка була проведена тодішнім директором Крайового музею ім. Т. Легоцького в м. Мукачевому, ентузіастом музейної та архівної справи на території Підкарпатської Русі, д-ром Й. Янковичем.

Документи розташовані у хронологічному порядку. Два документи написані чеською мовою, тому подається їх переклад українською, три інших написані російською мовою директором музею ім. Т. Легоцького професором Й. Янковича й подаються без перекладу. Окремі слова і вирази залишені без змін. Слова, написані нерозбірливо, а також відновлені частини скорочених слів узяті в квадратні дужки. У посторінкових примітках подаються пояснення окремих слів і обумовлюються позначки автора документа.

¹ До вільних королівських міст Верхньої Угорщини відносилися також Бардейов (Bardejov), Прешов (Prešov), Сабінов (Sabinov), Кошице (Košice), Кежмарок (Kežmarok) і Левоча (Levoča). (Докл. див: Damankoš M. Nemeckí evanjelici seniorátu šiestich slobodných kráľovských miest v období 1781–1918// *Historia Ecclesiastica. Ročník I.* 2010. Č. 1–2. S. 97–153.

² Згодом (у 1994 р.) на цьому будинку вдячними містянами було встановлено меморіальну дошку вченому.

³ Янкович Йозеф М. (1878–1955) – історик, краєзнавець, педагог. Народився у м. Тренчин (Словаччина). З 1900 р. проживав у м. Мукачеве, займаючись педагогічною діяльністю (професор державної реальної гімназії). У 1922–1944 рр. – директор Мукачівського музею ім. Т. Легоцького. Автор науково-популярних робіт: “*Mukačevský hrad (Palanok) a Mukačevo*” (Užhorod, 1929), “*Підкарпатська Русь в доісторичні часи*”.

⁴ Державний архів Запорізької області. Ф. 1514. Оп. 2. Спр. 16.

№ 1

Розпорядження заступника президента крайового управління Підкарпатської Русі в м. Ужгороді парафіяльному управлінню реформатської церкви у с. Тячів про переміщення архіву п’яти коронних міст Марамороша до м. Мукачеве

4 грудня 1929 р., м. Ужгород

На території реформатської церкви в Тячеві знаходиться Архів колишніх п’яти вільних міст Марамороша. Оскільки цей Архів, що розташовуєть-

ся в непридатних для зберігання документів приміщеннях, може піддатися псуванню, я, даними мені владою повноваженнями, вирішив передати його в надійне зберігання, з подальшим спеціальним вивченням документів, у Крайовий музей ім. Т. Легоцького в Мукачевому. Це право Чехословацька держава отримала як правонаступник колишнього державного комісаріату архівів і бібліотек. Архів буде приймати нинішній директор музею ім. Т. Легоцького Др. Й. Янкович з Мукачєвого та референт Реферату освіти [С.] Коханий-Горалчук з Ужгорода. Про прийняття документів Архіву буде складено в окружному управлінні Тячева відповідний протокол, який з'явиться для вас підтвердженням про передавання архіву. Приготуйтеся згаданим уповноваженим під час їх приїзду для прийняття Архіву передати ключі і архівні документи в тому порядку і в тому стані, в якому вони перебували після їх побіжного огляду архіваріусом З[олтаном] Таром з Севлюша. Архів буде прийнятий до 20 грудня поточного року.

За Крайового президента:

Держархів Закарпатської обл. Ф. 1555. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 1. Копія. Машинопис. Переклад з чеської мови.

№ 2

Протокол передавання архіву п'яти коронних міст Марамороша з с. Тячів у музей ім. Т. Легоцького у м. Мукачеве

20 грудня 1929 р., с. Тячево

До ч.ж.23048 / 29

ПРОТОКОЛ,

складений 20 грудня 1929 [р.] в окружному управлінні Тячева на виконання розпорядження Крайового управління в Ужгороді від 4. XII. 1929[р.] щодо прийняття та переміщення архіву з Тячева в Мукачеве:

ПРИСУТНІ:

За окр[ужне] управління М. Бойко, комісар політ[ичного] управління Золтан Тар, архіваріус і Др. Й. Янкович, директор Мукачівського музею ім. Т. Легоцького.

Дії:

Згадані прибули в канцелярію парафіяльного управління реформатської церковної громади в Тячеві, пан архіваріус викликав реформатського священника Емеріха Іссака для передавання ключів від кімнати реформатської церкви, де міститься архів політ[ичного управління] села Тячів; згаданий священник негайно з'явився і заявив із застереженням, що він ключі передасть, однак просить про те, щоб під час передавання був присутній також Софалуші Стефан як представник політ[ичного управління] села Тячів.

Згаданий також прибув і заявив, що він охоче передасть архів для того, щоб усі документи були перевезені в музей ім. Т. Легоцького в Мукачевому для подальшого впорядкування. Також він просив про те, щоб про це була написана записка і складений відповідний перелік усіх речей, що знаходяться в колекції і перевезених в Мукачеве, але вже після того, як керівництво музею

приведе в порядок перевезений архів. Копія цього переліку, в якості додатку, повинна залишатися в селі.

Потім всі присутні прибули на місце. Пан архіваріус відкрив двері кімнати, де розміщувався архів, оглянув його і заявив, що всі документи не займані, в повному порядку і в такому ж стані, в якому вони були залишені в 1927 році, тобто тоді, коли вже був складений один перелік, який свого часу передавався шкільному відділу Цивільного управління Підкарпатської Русі.

Після цього всі документи були упаковані в три ящики і відвезені на залізничну станцію в Тячеві, підготовлені до відправки як звичайний вантаж, до місця призначення – м. Мукачево, Музей ім. Т. Легоцького.

Потім протокол був прочитаний, роз'яснений угорською мовою, схвалений і підписаний.

Протокол був складений в чотирьох примірниках, із них один отримає окружне управління в Тячеві за вище вказаним номером, другий залишиться як оригінал у Крайовому музеї ім. Т. Легоцького в Мукачевому, третій надсилається Реферату освіти Крайового управління і четвертий отримає реформатська церква в Тячеві (парафіяльне управління).

М. Бойко за окр[ужне] управління
Др. Янкович Йосиф, директор музею
Тар Золтан
архіваріус

Держархів Закарпатської обл. Ф. 1555. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 3. Копія. Машинопис. Переклад з чеської мови.

№ 3

Звіт

**директора крайового музею ім. Т. Легоцького в м. Мукачевому
Й. Янковича про відрядження в с. Тячів із метою перевезення архіву
п'яти коронних міст Марамороша до м. Мукачевого**

20 грудня 1929 р., м. Мукачево

Выказ действительности

при принятии Архива пяти свободных городов и его перевозки
из Тячева в Земский музей им. Легоцкого в Мукачево

По распоряжению школьного отдела Земского Уряда ч. 131771/III аі 29, я 20-го декабря сего года, утром в 5¹⁸ часов [в]ыехал в Тячево. В Севлюши присоединился ко мне архивар Золтан Тар. После приезда в Тячево в 9²⁴ ч. мы шли на окресный уряд, где мы доложили цель нашего послания. Потом мы вместе с представителем окружного уряда шли на фарский уряд реф[орматской] церкви, чтобы принять ключи архива, уложенного в башне реф[орматской] церкви. По покупке надобных ящиков весь архивный материал был запакован и экспедирован на железную дорогу для перевозки в Мукачево.

Об этом официальном поступке был в 15 часов протокол составлен на окресном уряде.

При этом случае я имел следующие издержки:

Отъезд из дома в 5 ¹⁸ ч. – Извощик на станцию	10 кѣ
Билет II кл[асса] из Мукачева до Тячева	30.80
Приезд в 9 ²⁴ ч. – Извощик до окр[ужного] уряда	10. -
Отъезд в 16 ⁵⁸ ч. – “ - “ - “ - “ на станцию	10.
Билет II кл[асса] из Тячева до Мукачева	30.80
Приезд в 21 ⁴⁵ ч. – Извощик до дома	10
Диета на один день	36

	137.60

в Мукачево дня 27 декабря 1929 года
Др. Йосиф Янкович
директор музея

Держархів Закарпатської обл. Ф. 1555. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 4. Оригінал. Рукопис.

№ 4

Лист

**директора крайового музею ім. Т. Легоцького в Мукачевому
Й. Янковича до шкільного відділу крайового управління Підкарпатської
Русі в м. Ужгороді з пропозиціями щодо роботи з упорядкування
документів Архіву п'яти коронних міст Марамороша**

30 грудня 1929 р., м. Мукачево

Школьному отделу Земского Уряда
для Подкарпаторусского края в Ужгороде

По Вашему распоряжению ч. 131771/III-аі 1929 имею честь предложить протокол о принятии Архива пяти свободных городов Мараморошских и его перевозки из Тячева* в Земский музей.

Смотря на то, что в упомянутом распоряжении речь идёт и том, чтобы архив был очищен от вековой пыли и приведён в соответственный порядок, и для этой цели уже ассигнована была и какая-то сумма**, прошу уведомить меня, есть ли это устраивание архива мне поручено и в этом случае, если я это проведу, на какое вознаграждение могу рассчитывать из ассигнованной суммы. Однако же примечаю уже вперёд, что с этой работой надо будет заниматься-несколько месяцев и поэтому для ея окончания не[воз]можно срок определить***. Архив думаю привести в такой же порядок, чтобы в будущем служил головным источником для описания истории [всех] пяти свободных городов.

В ожидании Вашего ответа пребываю с совершенным почтением.

Др. Йосиф Янкович
директор музея.

Держархів Закарпатської обл. Ф. 1555. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 5. Оригінал. Рукопис.

* Підкреслено автором листа.

** Слова “и для этой цели уже ассигнована была и какая-то сумма”
закреслені автором.

*** Підкреслено автором.

№ 5

Лист

директора крайового музею ім. Т. Легоцького в Мукачевому
Йожефа Янковича до шкільного відділу крайового управління
Підкарпатської Русі в м. Ужгороді з проханням про розшук архівних
документів, що відносяться до архіву п'яти
коронних міст Марамороша

17 жовтня 1930 р., м. Мукачево

Школьному отделу Земского Уряда
в Ужгороде.

Министерский советник др. Иван [Моравек] при официальном просмотре архива пяти коронных городов Мараморошских неоднократно выразил это своё мнение, что желательно было бы мною составленные выдержки из грамот (regestae) рубриковать*. Об этом я тоже так думал уже при устроении этого архива. Однако из Тячова привезённый архив является неполным и по всей вероятности несколько фазцикулов** было из него вынуто. Из этой причины надо было бы разыскивать эти исчезшие*** документы в архивах города Тячева, Хуста и Вишкова.

Я с охотою принял бы на себя эту задачу, если бы это мне было от Вас поручено и получил бы от Земского уряда специальное уполномочение, на основе которого заинтересованные уряды трёх вышеупомянутых городов должны были бы мне позволить исследование в своих архивах и передать найденные документы, происходящие из Архива пяти коронных городов, который теперь уложен в музее.

Если с этим моим предложением соглашаетесь, прошу сделать в этом деле спешное распоряжение.

С почтением,
Др. Янкович
директор музея.

Держархів Закарпатської обл. Ф. 1555. Оп. 1. Спр. 52. Арк. 6. Оригінал. Рукопис.

* Йдеться про класифікацію документів архіву за рубриками. Наприклад: документи церковного характеру, документи цивільної та військової адміністрації, документи суспільно-політичного характеру, урбаріальні документи, протоколи комітатських зборів тощо.

** Фасцикула (від лат. fasciculus – пучок, зв'язка) – справа, яка складається з документів різного змісту, розміщених за їхніми реєстраційними номерами, і являє собою одну або кілька зв'язок.

*** Очевидно, автор листа мав на увазі зниклі документи.

There are published archival documents covering the history of the movement of documents of Archives of Five Crown Cities of Maramorosh from Tyachiv to Mukachevo.

Key words: the Carpathian Ruthenia; T. Lehotskyi, J. Jankovyc; the crown cities; the archives; the archival documents; the Regional Museum.